

Tartu Ülikool
Sotsiaalteaduste valdkond
Haridusteaduste instituut
Koolieelse lasteasutuse õpetaja õppekava

Laura-Liis Loosaar
5-7-AASTASTE LASTEGA FILOSOFEERIMINE TEEMAL KIUSAMINE JA SELLE
ENNETAMINE
Bakalaureusetöö

Juhendaja: PhD Egle Säre

Tartu 2022

Resümee

5-7-aastaste lastega filosoferimine teemal kiusamine ja selle ennetamine

Enim räägitakse koolikiusamisest, aga kiusamine saab sageli alguse eelkoolis lapse sotsiaalse arengu algusperioodil. Antud bakalaureusetöö eesmärgiks on välja selgitada 5-7-aastaste laste arusaamad kiusamisest, selle ennetamisest ja tagajärgedest lastega filosoferimise meetodi kaudu. Uuringus osalesid 5-7-aastased lapsed, kes arutlesid rühmaõpetaja juhendamisel kiusamise teemal. Arutelusid vaadeldi, helisalvestati ning analüüsiti kasutades kvalitatiivset induktiivset sisuanalüüsi. Uuringu tulemustest selgus, et lapsed mõistavad kiusamise tähendust, oskavad välja tuua kiusamise ennetamise viise ja üldiseid kiusamise tagajärgi.

Märksõnad: lastega filosoferimine, kiusamine lasteaias, kiusamise ennetamine

Abstract

Philosophizing with 5-7 year olds on the topic of bullying and its prevention

School bullying is the most talked about, but bullying often begins in preschool during a child's social development. The aim of this bachelor thesis is to find out the perceptions of 5-7 year old children about bullying, its prevention and consequences through the method of philosophizing with children. The study involved 5-7 year olds who discussed bullying under the guidance of a group teacher. Discussions were observed, recorded and analyzed using qualitative inductive content analysis. The results of the study showed that children understand the meaning of bullying, are able to point out ways to prevent bullying and the general consequences of bullying.

Keywords: philosophizing with children, bullying in kindergarten, prevention of bullying

Sisukord

Sisukord	4
Sissejuhatus	4
1. Kiusamine ja selle ennetamine	6
1.1. Kiusamise olemus	6
1.2. Programm “Kiusamisest vabaks!”	7
2. Lastega filosoferimine	8
2.1. Lastega filosoferimise olemus	8
2.2. Lastega filosoferimise tehnikad	8
3. Laste väärtushinnangute ja -hoiakute kujunemine	9
3.1. Laste empaatiavõime kujunemine	9
3.2. Väärtushinnangute ja -hoiakute kujunemine	10
Metoodika	11
Valim	11
Andmekogumine	12
Andmeanalüüs	12
Tulemused	14
Arutelu	16
Tänuõnad	18
Autorsuse kinnitus	18
Kasutatud kirjandus	18
Lisa 1. Arutelu põhi- ja lisaküsimused	21

Sissejuhatus

Kiusamine on meie ühiskonnas olnud pikaajaliselt suur probleem. Rohkem ollakse kursis koolikiusamisega kui kiusamisega lasteaias, sest koolis räägitakse ja dokumenteeritakse seda rohkem ning osatakse määrata kiusatav kui ka kiusaja, kuid lasteaias on kiusatava määramine laste jaoks raske (Alsaker, 1993a, viidatud Alsaker, Nägele, 2008 j). Teisalt aga võib olla kiusatava kindlakstegemine õpetajate jaoks segadust tekitav, sest on keeruline vahet teha, kas lapsed mängivad parasjagu rollimängu või tegelikult kiusavad (Myong & Søndergaard, 2013, viidatud Skoglund, 2020 j).

Koolieelse lasteasutuse riiklikus õppekavas (2011) on sotsiaalsetes oskustes välja toodud, et 6-7-aastane laps püüab mõista teiste inimeste tundeid ning arvestada neid oma käitumises ja vestluses, teeb vahet hea ja halva käitumise vahel. Eeldatakse, et lapse käitumine ja suhtlemine oleks positiivne, kuid on teada, et 3-7-aastaste laste arengus on negatiivne käitumine omane, sest lapsed õpivad sel perioodil oma tunnetega toime tulema ning areneb ka nende seesmine moraalikoodeks (Vaimne tervis, *s.a.*). Lisaks kujunevad väärtushoiakud lapse- ja noorukieas, seetõttu on väärtuste edasikandmise vastutus pandud lasteaiale ja koolile. Lasteasutuses aga ei tohiks õpetajad suruda lastele oma väärtusi peale, vaid toetama nende moraalset kasvamist, aidates neil oma väärtustes selgusele jõuda (Sutrop *et al.*, 2009).

Lapse väärtuste kui ka empaatia kujunemiseks on hea kasutada lastega filosoferimise (LF) meetodit, sest sel moel jõuab laps ise arusaamale, mida ta väärtustab. Lisaks leiab laps erinevatel teemadel arutledes, et alati ei ole ainuõiget lahendust, sest lastel on erinevad kogemused. Näiteks lapse väärtuselised hinnangud-hoiakud tulenevad lapse enda kogemustest. Lastega filosoferides kannab ka õpetaja olulist rolli, milleks on suunata ja julgustada lapsi, aktsepteerida nende eriarvamusi ning kujundada väärtushinnanguid- ja hoiakuid. (Säre, 2012)

Eestis on 2010. aastast kasutusel MTÜ Lastekaitse Liidu poolt juhtiv Taani meetoodikal põhinev ennetusprogramm "Kiusamisest vabaks!" (KiVa), mida kasutatakse sotsiaalsete oskuste õpetamiseks. See rõhutab põhiväärtuseid, milleks on sallivus, hoolivus, austus ja julgus. Seda programmi kasutavad 80% Eesti lasteaeadeadest. Programmi põhimõtteks on saada kõigiga hästi läbi ning selle sümboliks on Sõber Karu, läbi mille räägitakse oma tunnetest ja mõtetest. (Kiusamisest vabaks!, *s.a.*)

Varasemalt on uuritud kiusamise esinemist lasteaias lastevanematelt, kes polnud täielikult kindlad, kas seda saab nimetada lasteasutuses kiusamiseks, sest lapsed on alles arengustaadiumis ning nad ei ole võimelised kontrollima oma agressiivsust (Kirves & Sajaniemi, 2012, viidatud Essmann, 2018 j). Lisaks on uuritud lasteaiatöötajatelt, kes defineerisid kiusamist ainult füüsilise kiusamisena (Dake *et al.*, 2003, Sahin, 2010, viidatud Kahest, 2019 j).

Antud bakalaureusetöö uurimisprobleemiks on see, et meie ühiskonnas on palju kiusamist ja ennetustööks tuleb ära kasutada kõik võimalused, et seda vähendada. Varasemalt on Eestis uuritud kiusamist koolis ning on leitud, et iga viies õpilane on kiusamise ohver (Kiusamisvaba kool, *s.a.*; Haridus- ja teadusministeerium, 2017). Selles uuringus järeldati, et kiusamise vähendamiseks tuleb alustada ennetustööga lasteaiast ning tegeleda sellega järjepidevalt (Haridus- ja teadusministeerium, 2017). Tähtis on märgata ilmnenud agressiivsust lapsel õigel ajal, et hakata ennetustööga tegelema lapsega arutledes (Guerra *et al.*, 1995, Goldstein *et al.*, 2002, viidatud Ntouka, 2017 j; Säre, 2012), et laps jõuaks läbi oma mõtete ja kogemuste ise õige lahenduseni (Säre, 2012; Kiusamisest vabaks!, *s.a.*). Kiusamisele varakult jälile jõudes on võimalik ennetada pikaajalisi komplitseeritud tagajärgi (Haridus- ja teadusministeerium, 2017). Töö teema sai valituks eelkõige lõputöö autori huvist saada teada laste mõtteid kiusamisest, sest on vähe uuritud kiusamise olemust lasteaias lastelt endilt. Lastega filosoferimise meetod valiti, et lapsed jõuaksid arutelu käigus ise kiusamise teemat puudutavate lahenduste ja järeldusteni.

1. Kiusamine ja selle ennetamine

1.1. Kiusamise olemus

Sullivan jt (2004) defineerivad kiusamist ründava või manipuleeriva teona teise inimese suhtes, mis on korduv. Kiusamine jaotub kolmeks: füüsiline (löömine, tõukamine, näpistamine jm), psühholoogiline (narrimine, ähvardamine, pilkamine jm) ja suhetega seotud (tõrjumine, hülgamine, ignoreerimine jm) ning need võivad olla omavahel kombineerituna (Politsei- ja Piirivalveamet, *s.a.*; Sullivan *et al.*, 2004). Kiusamine mõjutab tugevalt inimese minapilti ja enesehinnangut ning võib tulevases elus tuua kaasa mitmeid probleeme.

Varasemalt on uuritud pikaajaliselt kiusamise tagajärgi ning on leitud, et kiusamise ohvritel on suurem risk ärevushäire või depressiooni diagnoosiks noores täiskasvanueas, mis

võib viia enesetapumõtete, -soorituseni või surmani. Lisaks on kiusamise ohvrite tervis ja õpitulemused halvemad ning tõenäoliselt ei ole neil sõpru või vanemas eas kaaslast (Wolke & Lereya, 2015). Lisaks võib kiusamine tekitada kiusatavale vaimseid terviseprobleeme, keskendumisraskuseid, enesekindluse ja -usalduse kadumise, kurvameelsust, üksindustunnet ja palju muud (Hea enesetunde heaks, *s.a.*).

Kiusamine algab tihtilugu lasteaiast, kui eelkooliealised lapsed näitavad oma pahameelt välja füüsiliselt - hammustatakse, lüüakse, tõugatakse - või vaimselt - narrimine, mängu võtmast keeldumine jm (Laidvee, 2011; Ntouka, 2017). Nad on aru saanud, mida tuleks teisele teha, kui ta ei saa oma tahtmist ja seetõttu tuleb lasteaias kiusamist ette (Ntouka, 2017). Teisalt ei tohiks igat lastevahelist füüsilist või verbaalset kokkupuudet võtta kiusamisena kui see ei kordu, sest see võib olla ka tavaline mäng, kus lapsed müravad omavahel, narrivad naljatlevalt (Kiusamisest vabaks!, *s.a.*), imiteerivad pereliikmete öeldut või televiisoris nähtut (Lee, 2020).

1.2. Programm “Kiusamisest vabaks!”

“Kiusamisest vabaks!” (*Free of Bullying*) programmi kasutatakse sotsiaalsete oskuste õpetamiseks ning kiusamise ennetamiseks lasteaias ja koolis. See on välja töötatud Taanis Kroonprintsess Mary Fondi ja *Save the Children Denmark* koostöös ning Eestis juhib seda MTÜ Lastekaitse Liit. Programmi põhimõtteks on, et kõik ei saa omavahel parimad sõbrad olla, aga see-eest saame üksteise jaoks head kaaslased olla ning seda on võimalik õppida ja õpetada. “Kiusamisest vabaks!” on lapsest lähtuv ja keskendub kogu lasterühmale. (Kiusamisest vabaks!, *s.a.*)

Metoodilisteks materjalideks on kohver, mille sees on raamatud "Kiusamisest vabaks! Miks ja kuidas? Käsiraamat sotsiaalsetest käitumismudelitest ja tegevustest" ja "Seda, keda puudutatakse, ei kiusata. Massaažiprogramm 3- kuni 8- aastastele" ning erinevad voldikud, plakatid, teemakaardid, kleepsulehed, lauluraamat, suur Sõber Karu õpetajale ja väikesed karud lastele. Kiusamise ennetamise tähtsaks isikuks lasteasutuses on õpetaja, sest tema suhtumine endasse ja teistesse on määrav, kuidas lapsed hakkavad maailma suhtuma. (Kiusamisest vabaks!, *s.a.*)

Triin Paur uuringust (2012), kuidas hindavad lasteaiasõpetajad ja juhid “Kiusamisest vaba lasteaias” projekti realiseerimist, selgus, et enne programmi rakendamist leidsid lasteaiasõpetajad, et lasteaias on kõige rohkem kiusamist mängulistest tegevustes, aga

programmi kasutamisel see vähenes. Teisalt panid õpetajad tähele eriti vaimset kiusamist laste seas ning seda seetõttu, et pedagoogid märkasid kiusamissituatsioone rohkem. Õpetajad hakkasid projekti käigus arvestama enam laste ettepanekutega, kuidas lahendada mingit probleemi ja see on andnud positiivseid tulemusi lastevahelistes suhetes. Suur osa pedagoogidest leidis, et on võimalik ennetada kiusamist ja seetõttu tuleb järjepidevalt arutada lastega kiusamise tagajärgedest, mängida läbi erinevad situatsioonid, õpetada väärtusi, teha lastevanematega koostööd, kehtestada käitumisreeglid ja kasvatada sallivust. (Paur, 2012, viidatud Õun, 2015 j)

2. Lastega filosoferimine

2.1. Lastega filosoferimise olemus

Kiusamise teemal arutlemiseks saab kasutada meetodit lastega filosoferimine, et lapsed saaksid avaldada oma arvamust ja kogemusi. Filosoferima tähendab õppida ja avastada maailma kohta ning mõtiskleda elu ja iseenda üle. Lastega filosoferides tuleks suhtuda lastesse kui võrdväärsele - aktsepteerida nende vaateid ja arvamusi, suhtuda tõsiselt nende küsimustesse ja tunnetuspüüdlustesse ning pakkuda neile tähelepanu ja armastust. See annab võimaluse selgitada välja, mis on laste jaoks õige ning lastel tekib võimalus argumenteerida ja vestelda surveta. (Zoller, 2008)

Lastega filosoferimise põhieesmärgid on õpetada ja julgustada lapsi mõtlema, kuulama ja põhjendama. Selle peamine fookus on arutelu protsess ehk kuidas räägitakse ja mõeldakse, teisel kohal on aga teema, mille üle arutletakse. Täiskasvanu rolliks on luua hinnanguvaba atmosfäär arutlemiseks ning julgustada lapsi oma arvamust ja seisukohti edasi arendama. (Säre, 2018; Zoller, 2008)

2.2. Lastega filosoferimise tehnikad

Mõnikord on õpetaja liiga väsinud või kimbatuses, et välja mõelda mõnda teemat lastega hommikuringis arutlemiseks või keeruline vastata laste küsimustele erinevate teemade kohta ning selleks on olemas erinevad tehnikad, mis aitavad arendada lapse filosoofilist mõtlemist.

Üheks filosoofilise arutelu alustamise tegevuseks on laste küsimustest kinni haaramine ja vastuküsimuse esitamine, kui tegemist on avatud küsimusega (Trickey &

Topping, 2004). See tähendab seda, et lapse küsitud küsimus tuleks suunata tagasi talle endale, et ta omandaks oskuse leida asja mõttele omaenese seletus. Traditsiooniliselt juhatatakse filosoofiline arutelu sisse lasteraamatuid või -tekste kasutades, millest arendatakse eesmärgistatud väärtuste, moraali, õiguste, sarnasuste-erinevuste küsimusi. Lasteraamatuid või -tekste kasutades on lihtsam ergutada lapsi jagama enda vaateid. Peale mõtiskluste ja vestluste on ka muid tehnikaid nagu näiteks rolli- ja liikumismängud (loomade jäljendamine, käpiknukkude dialoog/helides tantsimine), mida võib põimida filosoofilise aruteluga või kasutada ainult arutelu sissejuhatamiseks. (Zoller, 2008) Arutelu häälestuseks on hea kasutada ka tähelepanu ja meelerahu harjutusi, mis on eestindatud MTÜ Vaikuseminutid poolt, et laps saaks maha rahuneda ning koondada oma tähelepanu algavale arutelule (Vaikuseminutid, *s.a.*; Trickey & Topping, 2004). Harjutusi on erinevaid, mis hõlmavad näiteks kuulamist, hingamist, keha tunnetamist jm, et juhtida oma tähelepanu ja arendada keskendumisvõimet (Vaikuseminutid, *s.a.*).

3. Laste väärtushinnangute ja -hoiakute kujunemine

3.1. Laste empaatiavõime kujunemine

Alates teisest eluaastast hakkavad lapsed huvituma teistega suhtlemisest ja kuna neil pole varasemaid oskusi ja kogemusi, siis laps suhtleb eakaaslaste ja vanematega mitteverbaalselt ehk lükkab, kisub, lööb. Kaheaastane laps on veel enesekeskne ning seetõttu ei suuda ta näha teise inimese seisukohta (Teiverlaur, 2010). Laps saab aru, et tema tegevusele järgneb reaktsioon ning seetõttu ta kordab vastavat tegevust, et näha erinevaid reaktsioone (Järv-Mändoja *et al.*, 2014). 4-5-aastane laps suudab ennast juba mingil määral panna teise inimese olukorda ja seda läbi mängu tekitatud stsenaariumite (Wellman *et al.*, 2001, viidatud McDonald, Messinger, 2011 j).

Suur roll lapse empaatiavõime kujunemisel on ka lapsevanemal, kelle pealt laps õpib, kuidas reageerida olukordades ja näidata empaatiat erinevates negatiivsetes ja positiivsetes situatsioonides (Tong *et al.*, 2012; Oatley *et al.*, 2009, viidatud Teiverlaur, 2010 j). Varasemalt on leitud, et Jaapani vanemad reageerivad igapäevaselt empaatiliselt lapse murele ja valule (Watanabe, 2008, viidatud Tong *et al.*, 2012 j), et laps õpiks läbi oma kogemuse teiste muredele empaatiliselt reageerima ning et vähendada lapse hilisemas eas riski muutuda kriminaaliks vähese hoolitsuse tõttu (Bee *et al.*, 1982, The Committee of Nishi City, 2006,

viidatud Tong *et al.*, 2012 j). Lapse empaatiavõime arenguks on tähtis, et lapsele õpetatakse tundma emotsioone ning nendega toime tulemist, sest see aitab hilisemas eas kaasa lapse sõprussuhetele, kui laps oskab vanemas eas iseseisvalt oma emotsioone reguleerida (Smith *et al.*, 2015; Hosoishi & Inoue, 2005, viidatud Tong *et al.*, 2012 j).

Empaatiavõimet saab hinnata lapse käitumist tähele pannes, näiteks laps ei kiusa, jagab teistega mänguasju, käitub loomadega hellalt, aitab kaaslast ja tahab neile rõõmu valmistada. Empaatiavõime arendamisel on suur osakaal ka rollimängudel, sest areneb lapse tahte- ja tundesfäär, mõtlemine ja motivatsioon. Liigselt agressiivsusega kokku puutunud lapsel on aga raskem kujundada empaatiat, sest tema jaoks on saanud loomulikuks filmides, raamatutes nähtud pekmine, löömine, sõimamine. (Teiverlaur, 2010)

3.2. Väärtushinnangute ja -hoiakute kujunemine

Väärtused on sisemised tõekspidamised, mis võivad olla näiteks tervis, heaolu, meelerahu, osadus, sõprus, tunnustus, teadmised, sallivus, solidaarsus jm. Need väljendavad inimese isiksuseomadusi ja peegeldavad tema siseelu (Jung & Lilles, 2010). Väärtushinnangud on aga isiku või grupi antud hinnangud väärtustele. Need suunavad inimesi valikuid tegema, mis on nende, grupi või ühiskonna jaoks hea või halb, oluline või ebaoluline, lubatud või keelatud. Väärtushoiak on seadumus toimida kindlal viisil. Need võivad olla teadvustamata ning väljenduvad inimese käitumises ja valikutes, millega kujundatakse oma elutee (Schihalejev, *s.a.*).

Koolieelses eas kujunevad laste väärtused eeskujul, läbi mängu ja lugemispalade kuulamisel. Lapsed matkivad suurel määral vanemate ja õpetajate tegutsemist ja käitumist, seetõttu peaksid lapsevanemate ja pedagoogide väärtused olema sarnased. Mängides õpivad lapsed asjade jagamist kaaslastega, viisakalt käituma, tähelepanelikkust, abivalmidust, hoolivust jm. Lugude kuulamisel ja arutlemisel omandatakse mõisted hea-paha, õige-vale, aus-autu. (Jung & Lilles, 2010) Üks viis on kasutada lastega filosoferimise meetodit arutlemiseks, et laste väärtushinnangud ja empaatiavõime saaksid areneda (Säre, 2012).

Antud bakalaureusetöö eesmärgiks on välja selgitada 5-7-aastaste laste arusaamad kiusamisest, selle ennetamisest ja tagajärgedest lastega filosoferimise kaudu.

Eesmärgist lähtuvalt püstitati järgmised uurimisküsimused:

- 1) Kuidas mõistavad 5-7-aastased lapsed kiusamise mõiste tähendust?
- 2) Millised on laste hinnangul kiusamise võimalikud tagajärjed?

3) Kuidas saab laste hinnangul kiusamist ennetada?

Metoodika

Antud bakalaureusetöös oli tegemist kvalitatiivse uurimisviisiga (Laherand, 2008) ning kasutati loovuurimismeetodit, mida kasutatakse tundlikumate teemade puhul ning kui tegemist on laste või noorte uurimisega (Murumaa-Mengel, 2014). Töö autor saatis rühmaõpetajatele uurimisküsimustest tuletatud põhiküsimused ja lisaküsimused, mida nad võiksid lastelt küsida arutelu käigus ning uurija arvestas sellega, et ei pruugita küsida kõiki küsimusi, sest lastega filosoferides lähtutakse laste mõtetest ehk suunatakse vestlust laste arvamuste järgi (Säre, 2012).

Valim

Tegemist oli strateegilise valimiga, mille kriteeriumid olid, et õpetajad on varasemalt praktiseerinud lastega filosoferimise (LF) meetodit ning lasteaiad on liitunud “Kiusamisest vabaks!” (KiVa) programmiga (Tabel 1). Antud kriteeriumid olid olulised, et õpetajad viiksid läbi arutelud LF meetodit kasutades ning et lapsed oleksid varasemalt tuttavad kiusamise teemal arutamisega. Lasteaedasid oli kokku kolm: kaks Tartu linna lasteaeda ning üks Tartu maakonna lasteaed. Igast lasteaiast viis ühe arutelu läbi üks õpetaja ehk kokku kolm arutelu kolme erineva õpetajaga. Ühest Tartu linna lasteaiast osales uuringus üheksa last, teisest Tartu linna lasteaiast osales seitse last ning Tartu maakonna lasteaiast osales viis last. Uuringus osales kokku seitse tüdrukut ja 14 poissi, kes olid viie-, kuue- ja seitsmeaastased. Lapsevanematelt küsiti enne uurimuses osalemist luba ning paluti anda kirjalik nõusolek. Laste osalemine uurimuses oli vabatahtlik. Nõusoleku andsid 21 lapsevanemat.

Uurija oli kahes lasteaias vaatleja rollis ning tegi märkmeid ja lindistas arutelu ning ühest lasteaiast saadeti helisalvestus arutelust.

Tabel 1.

Rühmaõpetajate kogemused KiVa programmi ja LF meetodi kasutamisega.

	LF meetodi kasutamise kogemus aastates	KiVa programmi kasutamise kogemus aastates	Töökogemus aastates
Õpetaja 1	1	7	7
Õpetaja 2	4	9	27
Õpetaja 3	2	9	10

Andmekogumine

Andmekogumine toimus arutelu vaatluse käigus kui ka heli lindistades ning uuritavate jaoks loomulikus keskkonnas. Arutelu viisid läbi laste rühmaõpetajad. Nädal enne arutelude läbiviimist saadeti õpetajatele põhiküsimused, millele oleks kindlasti vastuseid vaja ning lisaküsimused, mida nad võiksid lastelt küsida. Õpetajatele anti lisaküsimuste küsimiseks vabad käed ehk arutelu käigus võidi antud küsimused ära jätta või nende asemel midagi muud küsida vastavalt sellest, mis suuna arutelu võtab. Uuriija saatis küsimustega koos ka lapsevanemate nõusoleku lehe lapse uurimuses osalemiseks. Vaatluse aeg lepitati kokku minimaalselt paar päeva enne arutelu toimumist.

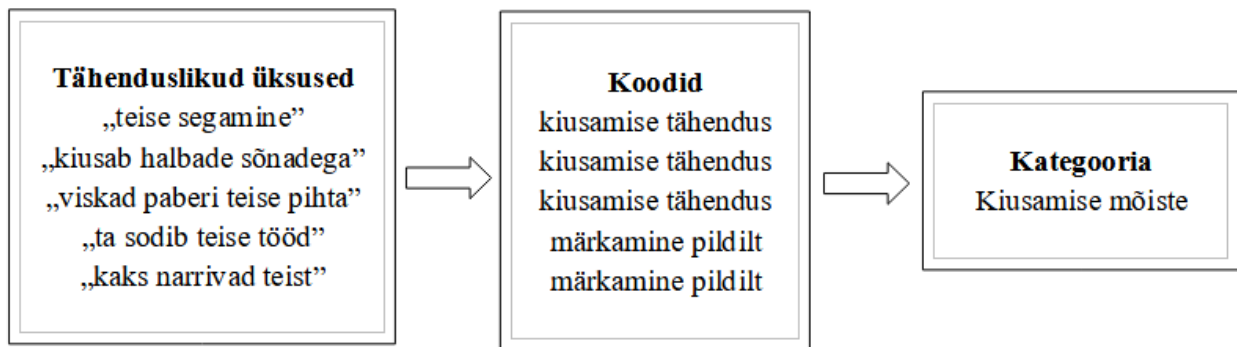
Vaatlus toimus kahes lasteaias ning ühest lasteaiast saadeti lindistus, sest COVID-19 leviku tõttu ei lubatud kõrvalisikutel lasteaeda minna. Enne vaatlust kirjutas uurija põhi- ja lisaküsimused paberile, millele soovib vastust ning vaatluse ajal tegi märkmeid laste tähelepanekutest, mõtetest ja kogemustest. Lindistus pandi salvestama arutelu alguses ning vaatlaja oli arutelu ringist eemal, et lastel oleks mugav avaldada oma arvamust neile turvalises keskkonnas. Kõige lühem arutelu kestis 9 minutit ning kõige pikem 38 minutit.

Küsimused jagunesid põhiküsimusteks ja lisaküsimusteks (Lisa 1). Põhiküsimuste alla kuulusid lõputöö uurimisküsimused, kus oli vaja teada kiusamise mõistet, tagajärgi ja ennetamist. Lisaküsimused lähtusid laste kogemustest, kas nad on olnud kiusatavad ja/või kiusajad ning kuidas nad saavad aru, et tegu on kiusamisega.

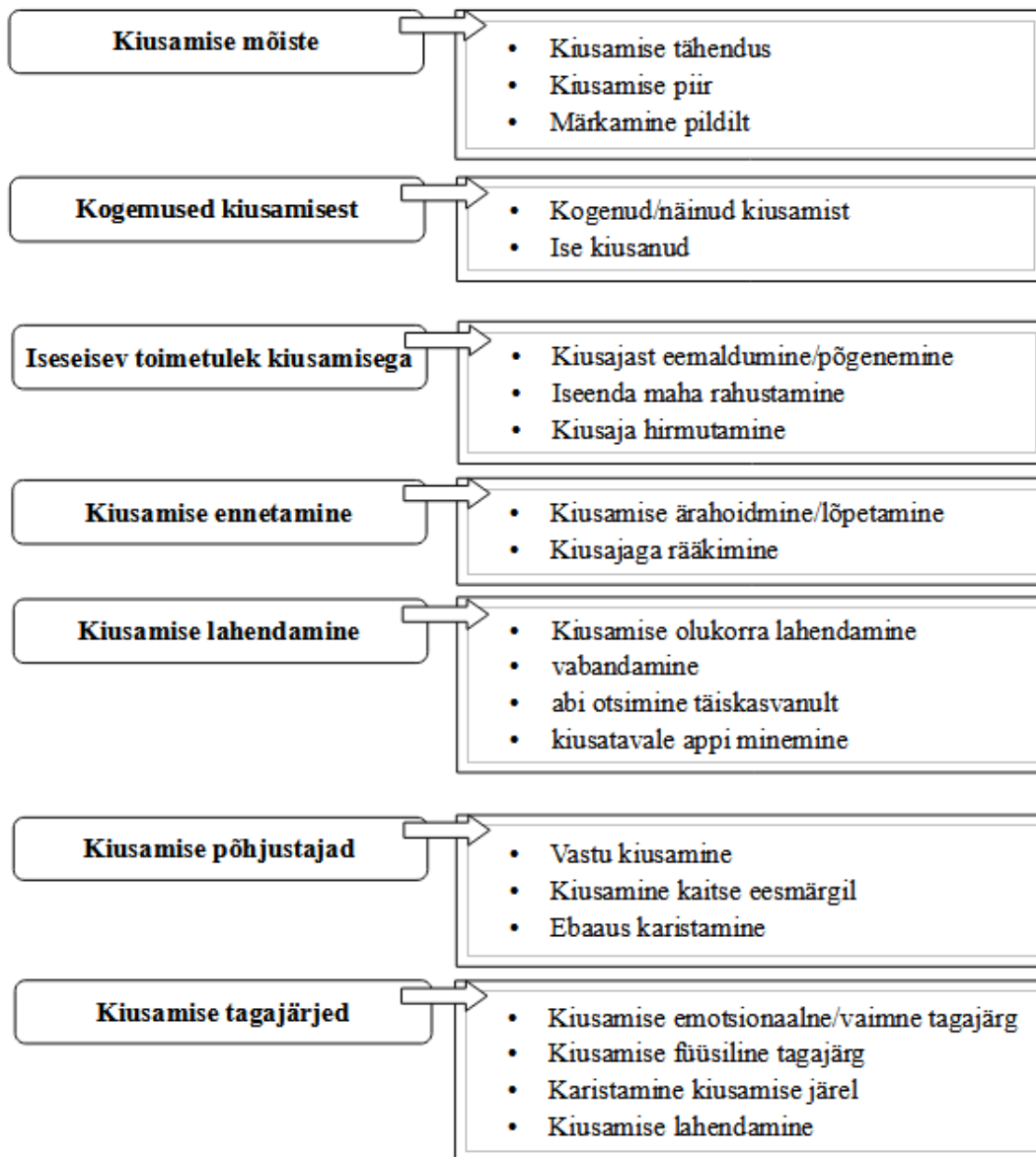
Andmeanalüüs

Arutelusid transkribeeriti käsitsi ning helisalvestised kuulati mitu korda üle, et vajadusel parandusi teha. Laste ja lasteaedade konfidentsiaalsuse tagamiseks eemaldati transkriptsioonist kõik nimed. Arutelude kvalitatiivseks sisuanalüüsiks kasutati vastavat andmetöötlusprogrammi QCMap (Mayring, 2014). Keskkonda sisestati lõputöö pealkiri, uurimisküsimused ja arutelude transkriptsioonid.

Arutelude analüüsimiseks kasutati induktiivset kodeerimisviisi, sest see annab võimaluse uurimuses osalejate mõttemaailma paremini mõista (Kalmus *et al.*, 2015). Lisaks annab kvalitatiivne induktiivne sisuanalüüs võimaluse varjatud tähenduste analüüsimiseks ehk võtab arvesse ridade vahele peidetud sisu (Kalmus *et al.*, 2015). Transkriptsioonis kodeeriti uurimisküsimusele vastavat lõiku, lauset, väljendit ja sõna ning hiljem moodustati koodidest kategooriad (Joonis 1) ning kategooriaid tuli kokku seitse (Joonis 2).

Joonis 1. Kategooriate moodustamise näide.

Joonis 2. Vasakul peakategooriad, paremal alakategooriad.

Tulemused

Bakalaureusetöö eesmärgiks oli välja selgitada 5-7-aastaste laste arusaamad kiusamisest, selle ennetamisest ja tagajärgedest lastega filosoferimise kaudu. Tulemused esitatakse kategooriate kaupa (esile tõstetud paksus kirjas) ning ilmestatakse transkribeeritud tekstide väljavõtetega (esile tõstetud kursiivkirjas). Laste anonüümsuse hoidmiseks kasutatakse nimede asemel numbreid: *laps 1*, *laps 2* jne.

Kiusamise mõiste. Saadud tulemustest leiti, et lapsed saavad aru, et kiusamine on füüsiline kui ka verbaalne ning üksikud lapsed tõid välja, et kiusamine on korduv. Lasteaias,

kus alustati vestlusringi kiusamisega seotud piltide vaatamisega, vastasid lapsed enne õpetaja tõstatatud küsimust, et pildidel on tegemist kiusamisega. Lapsed mõistsid kiusamist kui:

Laps 3: "Kui võtad teiselt mänguasja ära"

Laps 5: "kiusab halbade sõnadega"

Laps 9: "lööd teisi"

Laps 14: "Kui keegi lükkab"

Laps 19: "viskad paberi teise pihta"

Laps 21: "kui autoparklaid lõhutakse"

Kogemused kiusamisest. Lapsed tõid välja, et nad on ise kogunud kiusamist kui ka pealt näinud ning mõned tunnistasid, et on ise ka kiusanud. Lapsed olid kogunud löömist, nende mängude lõhkumist ja solvamisi. Tulemustest tuli välja, et peale sõbra või venna ja õe kiusatakse ka lemmikloomi. Lapsed rääkisid, et nad on löönud, halvasti öelnud ja nalja pärast kiusanud. Lapsed tõid erinevaid näiteid kiusamise kogemustest:

Laps 2: "Minu vend on löönud mind"

Laps 4: "tahtis mind kukutada otse voodist maha"

Laps 7: "Ma kutsusin enda sõbra külla ja ta lõhkus minu ehituse ära"

Laps 11: "Sakutan teda"

Laps 13: "Lükkas teda"

Laps 18: "Mina olen oma kassi kiusanud"

Kiusamise tagajärjed. Lapsed arutasid, et kiusamise tagajärjed võivad olla füüsiliselt kui ka vaimselt negatiivsed ning võivad lõppeda karistamisega või kiusamise lahendamisega. Laste hinnangul on kiusamise vaimsed ja füüsilised tagajärjed valusad ja kurvad. Lapsed tõid välja läbi oma kogemuste, et kiusamisele võib järgneda vanemate pahameel või selgitustöö, kuidas ei tohiks käituda.

Laps 3: "Väga kurb ja valus on mul"

Laps 8: "minu õde tahtis mind kukutada otse voodist maha. See oli väga valus"

Laps 10: "sest ta lõhub mu autoparklaid"

Laps 13: "Emmet näiteks ei hooligi, kes alustas"

Laps 16: "hakkavad venna või õega pahandama"

Laps 20: "Ma lõpetasin selle ära. Minu ema teatas mulle, et.. et (rühmakaaslase nimi) ema rääkis talle, et minu emale, et (rühmakaaslase nimi) väga solvab see, kui me ütleme seda talle ja siis mina lõpetasin ära"

Kiusamise põhjustajad. Lapsed leidsid, et kiusamist võivad põhjustada ebaaus karistamine, vastu kiusamine, enda kaitsmine ja nalja tegemine. Ebaaus karistamine tekitab

trotsi ning siis tahab laps meelega kiusata. Tulemustest tuli välja, et lapsed kiusavad vastu, siis kui nende tehtud asju lõhutakse või kui neid ennast kiusatakse, sest see ajab vihale. Mõned lapsed tõid välja, et ka kaitsmise eesmärgil kiusatakse, sest tahetakse, et kiusajad lõpetaksid kiusamise. Üksikud lapsed mainisid ka nalja pärast kiusamist ehk kiusaja jaoks võib see nali olla, aga kiusatav tunneb ennast hoopis halvasti.

Laps 1: “Näiteks tulevad sulle kallale ja sa tahad ennast kaitsta”

Laps 6: “Äkki see on nalja kriips”

Laps 11: “sakutan teda, kui ta sakutab mind”

Laps 14: “kui ta mind lööb, siis ma ajan teda taga ja kiusan teda”

Laps 15: “Mul selgitatakse, aga ikkagi ajatakse minu kaela”

Kiusamise ennetamine. Tulemustest selgus, et laste hinnangul saab kiusamist ennetada kahte moodi: lõpetades või ära hoides kiusamist ja kiusajaga rääkides. Laste arvates kiusamise ära hoidmine või lõpetamine eeldab ka kiusajaga rääkimist ehk küsida viisakalt mänguasi tagasi või paluda lõpetada kiusamine.

Laps 4: “kui ta narrib sind, siis sa ütled, palun ära narri enam”

Laps 5: “ütled stop talle, kes tahab sind narrida”

Laps 8: “ütled õpetajale”

Laps 17: “ütlen kiusajale, et ta lõpetaks ära”

Laps 20: “et (rühmakaaslase nimi) väga solvab see, kui me ütleme seda talle ja siis mina lõpetasin ära”

Iseseisev toimetulek kiusamisega. Lapsed leidsid, et kiusamisega on võimalik toime tulla kõrvalise abita ehk tuleb ise ennast maha rahustada, kiusaja eest põgeneda või hirmutada kiusajat. Lapsed tõid välja, et maha rahunemiseks kui ka kiusaja eest põgenemiseks tuleb leida eraldatud turvaline koht, et kiusaja ei saaks kiusatavat kätte. Üks laps arvas, et parim viis on kiusajat hirmutada, et kiusaja ei julgeks rohkem kiusata.

Laps 12: “minna teise tuppa ja panna üks kinni ja hoida ust kinni, et ta sisse ei saaks”

Laps 14: “minna välja, peita ennast ära ja rahustad ennast maha”

Laps 17: “Lähed välja ja siis puu otsa peitu”

Laps 18: “Panna üks lukku”

Laps 21: “Ma võtan nagu selle rihma niiviisi ja siis äkki hakkavad nad kartma”

Kiusamise lahendamine. Laste arvates on võimalik kiusamist lahendada täiskasvanult abi otsides, kiusatavale appi minnes, vabandades või kiusamise olukorda lahendades. Lapsed tõid välja, et abi tuleks otsida täiskasvanutelt, keda laps teab ning kui ei

ole tuttavat täiskasvanut juures, siis minna ise kiusamise vahele. Laste hinnangul oli väga tähtis kiusamise olukorda lahendades seletustöö ning vabandamine sõnadega ja kallistades, kui teine laps on nõus kalliga.

Laps 3: "lähed vahele"

Laps 7: "ütled palun vabandust ja siis teed kalli"

Laps 8: "ütled õpetajale"

Laps 11: "minna emme juurde ja rääkida ära"

Laps 15: "või minna issi juurde"

Laps 19: "sa lahendad ära"

Arutelu

Esimeseks uurimisküsimuseks oli teada saada, kuidas mõistavad 5-7-aastased lapsed kiusamise mõistet. Tulemustest selgus, et lapsed teadsid, et kiusamine on füüsiline ja vaimne haiget tegemine korduvalt teisele inimesele. Sullivan jt (2004) ning Politsei- ja Piirivalveamet (s.a.) on toonud välja, et peale füüsilise ja vaimse kiusamise on ka suhetega seotud kiusamist, mida lapsed selgelt välja ei toonud, mis võib tuleneda sellest, et lapsed pole täielikult teadlikud sellest. Teoorias on ka välja toodud, et kõik kolm kiusamise tüüpi võivad olla omavahel kombineeritult (Sullivan jt, 2004; Politsei- ja Piirivalveamet, s.a.). Lapsed tõid välja, et neid on kiusatud nii füüsiliselt kui ka verbaalselt, aga ei räägitud, et mõlemaid kiusamisviise on kasutatud samal ajal. Võimalik, et seda ei arutatud seetõttu, et ei tõstatatud vastavat küsimust.

Teiseks uurimisküsimuseks oli teada saada, millised on laste hinnangul võimalikud kiusamise tagajärjed. Teoorias on välja toodud, et kiusamine tekitab erinevaid terviseprobleeme, usalduse kadumist, kurvameelsust, üksindustunnet ja muud (Hea enesetunde heaks, s.a.). Lapsed tõid välja kurvameelsuse ja kaudselt ka üksindustunde, aga muid tagajärgi ei nimetatud, mis võib tuleneda sellest, et lapsed rääkisid vaid sellest, mida nemad tunnevad kiusamise ajal. Lisaks on teoorias välja toodud, et kiusamine võib tekitada täiskasvanueas ärevushäireid, depressiooni, enesetapumõtteid jm (Wolke & Lereya, 2015). Lapsed aga pikaajalisi tagajärgi välja ei toonud, mis võib olla tingitud sellest, et nii noortele pole räägitud halvematest tagajärgedest ning neil endal ei saa veel olla selliseid kogemusi, sest nad on veel liiga noored, et depressioonist ja muudest süngematest kiusamise tagajärgedest aru saada või neid tunda.

Viimaseks uurimisküsimuseks oli teada saada, kuidas saab laste hinnangul kiusamist ennetada. Lapsed arvasid, et kiusamist on võimalik ennetada kiusaja eest põgenedes, täiskasvanule öeldes või ise vahele minnes. “Kiusamisest vabaks!” (s.a.) programmis just seda lastele õpetatakse, et kiusamise ennetamiseks tuleb teatada kiusamisest täiskasvanule või minna ise vahele ja teha ise selgitustööd. Küll aga ei ole lahenduseks põgenemine, sest üldjuhul kiusaja kiusab järgmine kord edasi, kui seekord polnud võimalik. Arvatavasti lapsed pakkusid põgenemise lahendust palju välja seetõttu, et arutelu käigus reageeriti ühe lapse mõttele ja siis soovisid teised lapsed juurde lisada, kuidas ja kuhu põgeneda, et saada sama reaktsioon. Võimalik, et lapsed pakkusid ennetamiseks täiskasvanule ütlemist või ise vahele minemist, sest nad on ise seda varasemalt teinud või näinud.

Uuringust selgus, et lapsed üldiselt mõistavad, mis on kiusamine, millised on selle tagajärjed ning kuidas saab kiusamist ennetada. Ilmselt lapsed mõistavad kiusamist, selle tagajärgi ja ennetamist hästi seetõttu, et nendega on varasemalt arutletud, kuidas tuleks käituda või tegutseda, kui nähakse kiusamist. Ühtlasi saaks lastega rohkem arutada kiusamise teemal, et nad oleksid enesekindlamad astuma kiusamise vahele või andma teada täiskasvanule. Vanemaks saades võiks lastega arutleda kiusamise teemal veelgi detailsemalt, et lapsed hakkaksid mõistma pikaajalisemaid kiusamise tagajärgi.

Antud uurimuse piiranguks oli ühekülgne valim, sest uurija piirdus ainult ühe maakonna kolme lasteaia uurimisega, mille tõttu pole võimalik saadud andmeid üldistada kõikidele lastele. Töö on praktiliseks väärtuseks rühmaõpetajatele, kes osalesid antud uurimise valimis, sest läbiviidud arutelud andsid õpetajatele informatsiooni, kui hästi lapsed mõistavad kiusamise olemust. Töö autor arvab, et sarnaseid uuringuid võiks edaspidigi läbi viia, et teada saada laste mõtteid ja arvamusi kiusamisest, mis aitaks kaasa kiusamise ennetamisel. Edaspidiselt võiks uurimusi läbi viia ka lasteaedades, mis ei ole veel liitunud ennetusprogrammiga, et võrrelda laste arusaamu kiusamisest.

Tänusõnad

Töö autor tänab uurimuses osalenud rühmaõpetajaid ja lapsi, kes olid valmis läbi viima arutelu ning osalesid uuringus. Samuti soovib autor tänada oma pere ja sõpru mõistva suhtumise ja toetuse eest. Autor tänab ka oma juhendajat Egle Säret, kes andis järjepidevalt tagasisidet ja toetust.

Autorsuse kinnitus

Kinnitan, et olen koostanud ise käesoleva lõputöö ning toonud korrekselt välja teiste autorite ja toetajate panuse. Töö on koostatud lähtudes Tartu Ülikooli haridusteaduste instituudi lõputöö nõuetest ning on kooskõlas heade akadeemiliste tavadega.

Laura-Liis Loosaar

/allkirjastatud digitaalselt/

23.05.2022

Kasutatud kirjandus

- Alsaker, F., & Nägele, C. (2008). *Bullying in kindergarten and prevention*.
[https://www.researchgate.net/profile/Francoise-
Alsaker/publication/313190672_Bullying_in_kindergarten_and_prevention/links/5bfd
b2a592851c78dfafa785/Bullying-in-kindergarten-and-prevention.pdf](https://www.researchgate.net/profile/Francoise-Alsaker/publication/313190672_Bullying_in_kindergarten_and_prevention/links/5bfdb2a592851c78dfafa785/Bullying-in-kindergarten-and-prevention.pdf)
- Essmann, E. (2018). *Lastevanemate hinnangud eelkooliealiste laste kiusamisele*.
Publitseerimata bakalaureusetöö. Tartu Ülikool.
- Haridus- ja teadusministeerium* (2017). Kiusamisvaba haridustee kontseptsioon.
https://www.hm.ee/sites/default/files/kiusamisvaba_haridustee_kontseptsioon.pdf
- Hea enesetunde heaks (s.a.). *Mis on kiusamine?* <http://enesetunne.ee/>
- Järv-Mändoja, K., Riis, M., Käesel, K., & Pill, E. (2014). *Lapse vaimse tervise toetamine lasteaias. Juhendmaterjal*. Tallinn: Atlex AS.
- Kahest, A. (2019). *Kiusamise tähendus ja ennetuse võimalused koolieelsete lasteasutuste õpetajate arvamusel kahe maa uuritavate näitel*. Publitseerimata bakalaureusetöö. Tartu Ülikool.
- Kalmus, V., Masso, A., & Linno, M. (2015). Kvalitatiivne sisuanalüüs. K. Rootalu, V. Kalmus, A. Masso & T. Vihalemm (Toim), *Sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia õpibaas*. <https://samm.ut.ee/kvalitatiivne-sisuanalyys>
- Kiusamisest vabaks! Free of Bullying! (s.a.). <https://kiusamisestvabaks.ee/>
- Kiusamisvaba kool* (s.a.). <https://kiusamisvaba.ee/kiusamisest/kooliperele/>
- Koolieelse lasteasutuse riiklik õppekava (2011). *Riigi Teataja*.
<https://www.riigiteataja.ee/akt/13351772>
- Laherand, M-L. (2008). *Kvalitatiivne uurimisviis*. Tallinn: Infotrükk.
- Laidvee, E. (2011, 12. nov). Ene Laidvee: Kiusamise vastu tuleb astuda juba lasteaias. *Postimees*. [https://parnu.postimees.ee/631596/ene-laidvee-kiusamise-vastu-tuleb-
astuda-juba-lasteaias](https://parnu.postimees.ee/631596/ene-laidvee-kiusamise-vastu-tuleb-astuda-juba-lasteaias)
- Lee, K. (2020, May 17). Common Signs of Kindergarten Bullying. *Verywell Family*.
<https://www.verywellfamily.com/kindergarten-bullying-signs-621007>
- Mayring, P. (2014). *Qualitative content analysis: theoretical foundation, basic procedures and software solution*. [https://www.researchgate.net/profile/Philipp-
Mayring/publication/266859800_Qualitative_content_analysis_-
_theoretical_foundation_basic_procedures_and_software_solution/links/543e2a540cf](https://www.researchgate.net/profile/Philipp-Mayring/publication/266859800_Qualitative_content_analysis_-_theoretical_foundation_basic_procedures_and_software_solution/links/543e2a540cf)

2d6934ebd0f7d/Qualitative-content-analysis-theoretical-foundation-basic-procedures-and-software-solution.pdf

- McDonald, N. M., & Messinger, D. S. (2011). The development of empathy: How, when, and why. *Moral behavior and free will: A neurobiological and philosophical approach*, 333-359.
- Murumaa-Mengel, M. (2014). Loovuurimismeetodid. K. Rootalu, V. Kalmus, A. Masso, & T. Vihalemm (Toim), *Sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia õpibaas*. <https://samm.ut.ee/loovuurimismeetodid>
- Ntouka, A. (2017). *Detecting Non Verbal and Vocal Expressions of Bullying in Kindergarten*, 6, 178-182.
- Politsei- ja Piirivalveamet (s.a.). *Koolivägivald ja -kiusamine*. <https://www2.politsei.ee/et/nouanded/noorele/koolivagivald/>
- Schihalejev, O. (s.a.). *Väärtuskasvatus õpetajakoolituses*. Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Skoglund, R. I. (2020). Beyond bullying: Understanding children's exploration of inclusion and exclusion processes in kindergarten. M. Hedegaard, & E. E. Ødegaard (Eds.), *Children's Exploration and Cultural Formation* (pp. 29-45). Springer Open. https://library.oapen.org/bitstream/handle/20.500.12657/39547/2020_Book_ChildrenSExplorationAndCultura.pdf?sequence=1#page=36
- Smith, P. K., Cowie, H., & Blades, M. (2015). *Understanding Children's Development* (6th ed.). Wiley.
- Sullivan K., Cleary, M., & Sullivan, G. (2004). *Kiusamine koolis. Mis see on ja kuidas sellega toime tulla*. Tartu: AS Atlex, 5-22.
- Sutrop, M., Valk, P., & Velbaum, K. (Koos)(2009). *Väärtused ja väärtuskasvatus. Valikud ja võimalused 21. sajandi Eesti ja Soome koolis*. Tartu: AS Pakett.
- Säre, E. (2018). *Mõtestatud kohalolu ja tähenduslik õppimine lastega filosoferimise kaudu* [video]. <https://www.uttv.ee/naita?id=27957>
- Säre, E. (2012). Väärtuste kujunemine lastega filosoferides. O. Schihalejev (Koos), *Õppemeetodid väärtuskasvatuse teenistuses - miks ja kuidas?* (lk 35-53). Tartu Ülikooli eetikakeskus.
- Zoller, E. (2008). *Väikesed filosoofid. Kuidas reageerida laste rasketele küsimustele*. Tallinn: AS Kirjastus Ilo.
- Teiverlaur, M. (2010). *Empaatiat areng ja arendamine lapsel*. Tallinn: Eesti Digiraamatute Keskus.
- Tong, L., Shinohara, R., Sugisawa, Y., Tanaka, E., Yato, Y., Yamakawa, N., ... & Japan

- Children's Study Group. (2012). Early development of empathy in toddlers: Effects of daily parent–child interaction and home-rearing environment. *Journal of Applied Social Psychology*, 42(10), 2457-2478.
- Trickey, S., & Topping, K. J. (2004). 'Philosophy for children': A systematic review. *Research papers in Education*, 19(3), 365-380.
- Vaikuseminutid (s.a.). <https://vaikuseminutid.ee/vaikuseminutite-harjutused/>
- Vaimne tervis. 3-7-aastane laps (s.a.). <https://tarkvanem.ee/>
- Veisson, M., & Kuurme, T. (2010). Ülevaade väärtustest, väärtuskasvatusest ja moraalist. N. Jung, & L. Lilles (Toim), *Väärtused koolieelses eas. Väärtuskasvatus lasteaias* (lk 9-26). Tartu: Eesti Keele Sihtasutus.
- Wolke, D., & Lereya, S.T. (Feb 2015). *Long-term effects of bullying*. <https://adc.bmj.com/content/archdischild/100/9/879.full.pdf>
- Õun, T. (2015, 27. jaan). Kiusamisest vaba lasteaed. *Õpetajate Leht*. <https://opleht.ee/2015/01/kiusamisest-vaba-lasteaed/>

Lisa 1. Arutelu põhi- ja lisaküsimused

5-7-aastaste lastega filosoferimine kiusamise teemal

Põhiküsimused:

- Mis on kiusamine?
- Kuidas saab kiusamist ennetada?
- Millised on kiusamise tagajärjed?

Lisaküsimused:

- Mis on kiusamise piir? Millal on kiusamine, millal mitte? Mille järgi saab aru, et tegemist on kiusamisega?
- Miks kiusatakse?
- Laste endi kogemused (näinud, kuulnud, kogenud jm):
 - Kas sind on kiusatud? Kuidas?
 - Kas sina oled kiusanud? Kuidas?

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, _____ Laura-Liis Loosaar _____,
(*autori nimi*)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose
_____ 5-7-AASTASTE LASTEGA FILOSOFEERIMINE TEEMAL KIUSAMINE JA SELLE
ENNETAMINE _____,
(*lõputöö pealkiri*)

mille juhendaja on _____ Egle Säre _____,
(*juhendaja nimi*)

reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Laura-Liis Loosaar
23.05.2022